

ЕКОНОМІЧНІ КРИТЕРІЇ ДОСЯГНЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНИХ ТЕРИТОРІЙ

© Добуш Ю.Я., 2010

Визначено критерії оцінки економічної ситуації регіону, встановлено статистичні показники, які характеризують економічні критерії. Встановлено основні фактори, що впливають на значення економічних критеріїв. Охарактеризовано ключові індикатори сталого розвитку рекреаційних територій в економічному напрямі.

Criteria for evaluation of the economic situation in the region defined statistics that characterize the economic criteria. The main factors affecting the value of economic criteria. Characterize the key indicators of sustainable development of recreational areas in the economic area.

Постановка проблеми. Економіка України перебуває сьогодні під впливом трансформаційних процесів, що супроводжуються істотними реформами. Нестабільність економічної ситуації не сприяє ефективності функціонування всіх галузей та сфер діяльності, загрожує розвитку регіонів та держави. Це зумовлює необхідність застосування інструментів та реалізації механізмів досягнення цілей та завдань регіонального розвитку.

Досягнення сталого розвитку держави можливе за умови досягнення сталого розвитку її регіонів. При цьому слід обов'язково дотримуватися інтересів усіх регіонів, особливо суміжних між собою, і діяти на принципах гармонійного просторового розвитку. Проблеми в різних регіонах не можна розв'язати, застосовуючи однакові алгоритми, оскільки кожна окрема ситуація певного регіону вимагає особливого підходу, враховуючи місцеві особливості.

Відповідно, кожен регіон країни здійснює певний внесок у досягнення загальнодержавного рівня сталості. Тому оцінка досягнення регіоном рівня сталості розвитку набуває особливо важливого значення. Визначення цього рівня реалізується через набір індикаторів, які дають змогу відобразити ефективність господарської діяльності та темпи розвитку регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження сталого розвитку рекреаційних територій відображено у працях провідних вітчизняних науковців: Л. Гринів, О. Гулич, Л. Зайцевої, В. Кравціва, М. Копача, Л. Черчик [4–6]. Науковці досліджують проблеми, пов'язані із розвитком рекреаційних територій та розробленням рекомендацій із забезпечення сталого розвитку. В роботі Л. Зайцевої запропоновано систему економічних та соціальних індикаторів, яка дає змогу здійснювати оцінку сталості розвитку економіки регіону [7]. О. Пирог та Л. Катан запропонували методiku оцінки соціально-економічного розвитку України та її регіонів [8]. У роботі [9] наведено розрахунки індексів концентрації місць у рекреаційних закладах розміщення, індексів групи індикаторів загальної інфраструктури, індексів рівня концентрації природно-рекреаційного потенціалу, індексів рівня земель рекреаційного призначення, індексів соціальних індикаторів, індексів екологічних показників. Але сталий (збалансований) розвиток передбачає дослідження у трьох напрямках: економічному, соціальному й екологічному. Тому варто звернути увагу на індикатори, розроблені комісією сталого розвитку та запропонованою національним урядам [1–3]. Проте ці індикатори не є універсальними для всіх держав, а потребують доопрацювання. Набір індикаторів залежить саме від економічної, соціальної та екологічної ситуації, в якій опинилися держави. Перевага не надається якомусь одному конкретно. Це повинен бути рівномірний, рівнозначний у всіх аспектах розвиток. Три фактори повинні гармонійно поєднуватися.

Нова редакція показників сталого розвитку, зібрана Комісією зі сталого розвитку, містить базовий набір з 50 індикаторів [1–3]. Вони є частиною ширшого набору з 96 показників сталого розвитку. Забезпечення керованості економічних індикаторів сталого розвитку досягається завдяки комплексному поєднанню їх при оцінці економічного стану регіону. Комплексний набір індикаторів дає змогу ввести додаткові показники з метою сформувати усебічнішу та диференційованішу оцінку сталого розвитку. Основні індикатори повинні відображати три виміри забезпечення сталого розвитку: економічний, соціальний і екологічний.

Формулювання цілей статті. Метою статті є виділення набору індикаторів для економічної оцінки економічного стану регіону з метою визначення рівня досягнення сталого розвитку в економічному напрямі.

Виклад основного матеріалу. Базовим принципом сталого (збалансованого) розвитку території є виконання завдань та досягнення цілей в економічному, соціальному та екологічному напрямках. Виконання завдань та досягнення цілей сталого (збалансованого) розвитку повинно відбуватися не відокремлено, а комплексно, гармонійно, поєднуючи всі визначальні напрями розвитку території.

Систему критеріїв, які використовуються для кількісної оцінки економічних явищ і процесів, доцільно розглядати як предмет дослідження економічного розвитку рекреаційної території. Вона допомагає здійснити подальше прогнозування та планування регіональної політики економічного розвитку території.

У 1992 році на Саміті Землі було прийнято рішення про важливість ролі індикаторів в оцінці досягнення сталого (збалансованого) розвитку задля забезпечення національних інтересів та досягнення гармонійного розвитку на глобальному рівні. Національна стратегія сталого розвитку передбачає розроблення стратегії та досягнення цілей сталого розвитку і на регіональному рівні. Пов'язано це, передусім, із нерівномірним станом та економічним розвитком регіонів.

З метою забезпечення найповнішого відображення формування індикаторів сталого розвитку слід здійснювати на основі таких принципів:

- використання показників на регіональному рівні;
- відображають основну мету – прогрес у досягненні сталого розвитку;
- зрозумілість, чіткість і недвозначність;
- здійснюються у межах потужності національного уряду, з урахуванням часових, технічних і інших обмежень;
- концептуально обґрунтовані;
- обмежені за кількістю, залишаючись відкритими і володіючи властивістю адаптуватися до майбутніх подій;
- максимально досягати міжнародного консенсусу.

Основні індикатори повинні відображати три виміри забезпечення сталого розвитку: економічний, соціальний і екологічний.

На нашу думку, в економічному напрямі забезпечення сталого розвитку рекреаційної території України доцільно виділити два розділи – економічну структуру та моделі споживання і виробництва. Відповідно кожен з розділів міститиме певний набір індикаторів, які за допомогою конкретних показників дають змогу відобразити економічний стан регіону.

Оскільки регіон є територіальною соціально-економічною системою, яка є відкритою, динамічною, складною системою, для якої характерна самоорганізація, то на її стан впливає значна кількість факторів. Фактори впливу можуть мати локальний характер, тобто їхній вплив не поширюється на навколишні регіони, міжрегіональний, що позначається на міжрегіональному впливі факторів завдяки просторовому оточенню регіонів, та загальнонаціональний, коли фактори чинять визначальний вплив на розвиток усіх регіонів держави.

На основі досліджень матеріалів із оцінки індикаторів сталого розвитку [1–3], принципів сталого розвитку і тенденцій розвитку рекреаційної сфери нами здійснено адаптацію економічних індикаторів до умов України. У табл. 1 подано структуру індикаторів сталого розвитку рекреаційних територій в економічному напрямі, виділено показники, які відображають економічний стан регіону, а також визначено основні фактори, які впливають на економічний розвиток рекреаційної території регіону.

**Структура індикаторів сталого розвитку рекреаційних територій
в економічному напрямі**

Напрямок	Розділ	Індикатори	Статистичні показники	Основні фактори, що впливають на значення показника
1	2	3	4	5
Економічний	Економічна структура	Регіональний ВВП	ВВП на душу населення ВВП за категоріями кінцевого використання Структура ВВП за категоріями доходу Валовий регіональний продукт Валовий регіональний продукт на одну особу	Обсяги споживання Обсяги державних закупівель, продуктивність праці Середня ставка за кредитами Облікова ставка Мито, ПДВ, квоти, акцизи Ставки податків Ліцензування Інвестиції в НДДКР Інноваційна активність Обсяги прямих інвестицій Зміна кількості населення Схильність до підприємницької діяльності Схильність до заощаджень (накопичень) Стабільність законодавства Стихійні лиха Техногенні катастрофи Забезпеченість стратегічними природними ресурсами Пільгові режими
		Торговельний баланс	Обсяги в'їзного рекреаційного споживання (надходження від іноземної (в'їзної) рекреації) Обсяги внутрішнього рекреаційного споживання (надходження від внутрішньої рекреації) Обсяги виїзного рекреаційного споживання (надходження від зарубіжної (виїзної) рекреації)	Конкурентоспроможність рекреаційних і туристичних послуг Міжнародні кредити Квотування, ліцензування, мито
			Доходи від: туристів екскурсантів рекреантів (тривалий період відпочинку) тих, хто відпочиває упродовж 1–2 днів	Наявність атракцій: природних, культурно-історичних, оздоровчих, спортивних об'єктів, об'єктів відпочинку Соціально-економічний потенціал для рекреаційного освоєння території Рівень доходів туристів, екскурсантів, рекреантів, відпочивальників
		Структура відвідувачів	Туристи Екскурсанти Рекреанти (тривалий період відпочинку) Ті, що відпочивають упродовж 1–2 днів	Мета перебування (поїздки) Тривалість перебування Види атракцій Обсяг вільного часу Імідж території Наявність інфраструктури
		Внесок рекреації і туризму у регіональний ВВП	Обсяг послуг, наданих підприємствами рекреаційної сфери Доходи від експлуатації готелів та інших місць для короткотермінового проживання Сума продажної вартості путівок санаторно-курортних та оздоровчих закладів Платежі до бюджету суб'єктів туристичної діяльності Платежі до бюджету готелів та інших місць для короткотермінового проживання Обсяг рекреаційного споживання (сукупний обсяг споживання товарів та послуг різних галузей економіки, забезпечений завдяки туристичній діяльності)	Залучення іноземних інвестицій Зростання плати за отримання дозволу на діяльність в СЕЗ Рівень тіньової економіки Місце сплати податків туристичними та рекреаційними організаціями, готелями та закладами перебування (облік доходів і витрат) Податки та інші платежі, які сплачують туристичні та рекреаційні підприємства Обсяги реалізації туристичних і рекреаційних послуг

1	2	3	4	5
	Моделі споживання і виробництва	Інтенсивність використання матеріальних ресурсів	Питомі витрати енергоресурсів Стан мінерально-сировинної бази (загальна кількість родовищ і тих, що розробляються)	Застосовувані технології видобування матеріальних ресурсів Способи використання і споживання матеріальних ресурсів (відсоток відходів, відсоток браку, ККД об'єктів споживання) Науково-технічний прогрес
		Нагромадження промислових і побутових відходів	Обсяги утворення та використання вторинної сировини і відходів виробництва	Місце розташування полігонів з ліквідації твердих побутових відходів та промислових відходів виробництва Умови та обмеження зберігання твердих побутових відходів та промислових відходів виробництва Технологія виробництва та утилізації
		Нагромадження небезпечних і радіоактивних відходів	Наявність відходів I–III класів небезпеки у спеціально відведених місцях або об'єктах та на території підприємств за класами небезпеки Обсяги утворення відходів I–III класів небезпеки за класами небезпеки Основні показники поводження з відходами I–III класів небезпеки	Технологія виробництва та утилізації Дотримання підприємствами технологічного режиму експлуатації пилогазоводоочисного устаткування Темпи впровадження сучасних технологій очищення викидів

Структуризація економічних індикаторів, визначення статистичних показників та факторів, які впливають на значення показника, уможливають здійснення оцінки економічного стану регіону, що дасть змогу визначити рівень досягнення ним сталого розвитку.

ВВП на душу населення безпосередньо не визначає рівня досягнення сталого розвитку, проте є дуже важливим мірилом для економічних та еволюційних аспектів сталого розвитку. Як єдиний зведений показник економічного зростання, він є найвагомішим комплексним показником, що відображає різні аспекти економічного стану. Зростання виробництва товарів і послуг є основним визначальним фактором економічного добробуту. Розрахунок динаміки рівня загального виробництва товарів і послуг на душу населення свідчить про темпи зростання доходу на душу населення та збільшення швидкості використання ресурсів.

Торговельний баланс показує зв'язок економіки досліджуваного регіону з економікою інших регіонів. Його компоненти відображають зміни в економічній поведінці вітчизняних підприємств, зміни валютного курсу та її вплив, конкурентоспроможність. Компоненти індикатора відображають також участь економіки у міжнародній співпраці. Показники торговельного балансу відображають відкритість економіки, її залежність та вразливість. Лібералізація торгівлі може здійснити позитивний вплив на сталий розвиток завдяки стимулюванню диверсифікації економіки, підвищенню ефективності розподілу ресурсів і заохоченню передавання інноваційних технологій. Проте, з іншого боку, вона може призвести до збільшення і нестійкого використання ресурсів, коли екологічні витрати виробництва не повністю включені і не відображаються у ринкових цінах.

Структура відвідувачів визначається двома головними групами факторів: передусім це індивідуальна поведінка, яка визначається власними мотивами, бажаннями, потребами та пропозицією продуцентів, яка залежить від фізико-географічного положення, природно-ресурсного потенціалу, виробничих та соціальних факторів розвитку території. Співвідношення попиту, з одного боку, який підкріплений купівельною платоспроможністю, і пропозиції, з іншого боку, яка виходить із можливостей ресурсного потенціалу і ринкової інфраструктури, дають змогу визначити структуру відвідувачів регіону. Проте не відзначається єдиної оптимальної структури відвідувачів для усіх регіонів чи територій, оскільки існує залежність від природних та географічних особливостей території, норми антропогенного навантаження на природні ландшафти.

Внесок рекреації і туризму у ВВП залежить передусім від регіональної політики та визначення нею пріоритетних галузей розвитку. Внесок рекреації і туризму також залежить від природно-ресурсного потенціалу, яким володіє територія, та можливості залучення рекреантів і

туристів. Не менш важливим фактором є технологія рекреаційного процесу: від залучення природних, рекреаційних і туристичних ресурсів до моменту надання рекреаційних і туристичних послуг. Додатковим фактором розвитку сфери рекреаційних і туристичних послуг в регіоні має стати державна політика стимулювання через встановлення додаткових пільг. Результатом надання пільгових режимів об'єктам туристично-рекреаційного комплексу будуть успішні показники розвитку рекреаційної і туристичної галузі, значні суми залучених іноземних інвестицій, а також інтеграція в світове співтовариство та зарахування їх до провідних туристичних країн. Проте на практиці доволі важко виміряти внесок саме від рекреаційної і туристичної діяльності, оскільки вона безпосередньо пов'язана і з іншими сферами господарювання, такими як торговельна сфера, сфера розміщення, сфера громадського харчування тощо.

Індикатор інтенсивності використання матеріальних ресурсів лежить в основі політики підвищення ефективності використання сировини з метою збереження природних ресурсів та зменшення деградації навколишнього середовища в результаті первинного виробництва, обробки матеріалів, виготовлення і розміщення відходів. Зниження матеріалоемності виробництва і споживання товарів і послуг має важливе значення для охорони навколишнього середовища та раціонального використання ресурсів. Воно може бути досягнуто за рахунок ефективнішого використання природних ресурсів у сфері виробництва та споживання, в результаті рециркуляції використаних відходів, а також зміни в структурі споживання у бік менш інтенсивного споживання матеріаломістких товарів та послуг.

Утворення промислових і побутових відходів тісно пов'язане з рівнем економічної активності та свідчить про структуру споживання сировини. Скорочення обсягу утворення відходів є показником зміни в структурі споживання відносно сировини і збільшення утилізації та повторного використання.

Утворення небезпечних і радіоактивних відходів дає змогу визначити ступінь і тип індустріалізації в регіоні, а утворення небезпечних і радіоактивних відходів має прямий вплив на здоров'я населення, яке проживає у межах регіону, навколишнє природне середовище. Обсяги утворення відходів є визначальним фактором при здійсненні рекреаційної діяльності, тому головною метою регіональної політики є зменшення обсягів утворення небезпечних і радіоактивних відходів. Скорочення обсягів утворення відходів може вказувати або на зменшення промислової діяльності у регіоні, впровадження екологічно чистого виробництва, або на зміну структури звичок споживачів, що передбачає економію у використанні енергії та сировинних матеріалів. Впровадження екологічно безпечних систем управління небезпечними відходами передбачає зниження ризиків для здоров'я людини і навколишнього середовища у зв'язку зі зменшенням впливу небезпечних відходів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Визначення економічних індикаторів є першим кроком у реалізації регіональної стратегії сталого розвитку. Проте вони не дають повного уявлення про стан території регіону. Для комплексного дослідження потрібно, на нашу думку, визначити соціальні й екологічні критерії сталого розвитку та вивести інтегральний показник сталого розвитку рекреаційних територій регіону в кожному напрямі. Дослідження за їх допомогою стану території дасть змогу сформулювати комплексну оцінку стану території, визначити проблемні аспекти розвитку території та відповідно розробити ефективну стратегію сталого (збалансованого) розвитку території.

1. *Indicators of Sustainable Development: Guidelines and Methodologies. Third Edition. United Nations. New York, 2007.*
2. *Indicators of Sustainable Development: Guidelines And Methodologies* <http://www.un.org>
3. *Indicators of Sustainable Development* <http://www.ess.co.at>.
4. Гринів Л.С. Екологічно збалансована економіка: проблеми теорії: монографія. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – 240 с.
5. Гулич О.І. Екологічно збалансований розвиток курортно-оздоровчих територій: питання теорії і практики: монографія. – Львів: ІРД НАН України, 2007. – 208 с.
6. Економіка України: національна стратегія розвитку: монографія – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 444 с.
7. Зайцева Л. Оцінка сталості розвитку економіки регіону <http://www.uapra-dlc.org.ua/ukrmisto/1/n1g2s4.htm>.
8. Пирог О.В., Катан Л.І. Сталій соціально-економічний розвиток України в умовах формування інвестиційної політики держави // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону Вип. IV, Т.2. – Івано-Франківськ, 2008.
9. Черчик Л.М. Оцінка рівня привабливості розвитку рекреаційного природокористування для регіонів України. – Луцьк: Видавничий центр ЛДТУ, 2006. – 120 с.